



... SÅ INGEN BLIR ENSAM

– Sexuella trakasserier och könsmobbning

Tilläggsmaterial till filmerna

"Våga berätta" och "Du kan hjälpa"

# SEXUELLA TRAKASSERIER OCH KÖNSMOBBNING I SKOLAN

De sexualiserade skällsorden hör till de absolut mest förekommande skällsorden i skolmiljön, men vad gör vi för att förändra situationen? I detta material vill vi lyfta upp sexualiserade och könade kränkningar, sexuella trakasserier och könsmobbing. Vårt mål är att ge verktyg för en dialog kring kränkningar som sträcker sig utanför de traditionella definitionerna för mobbing.

## Viktiga grundbegrepp

**Kränkning:** *Kränkningar är ett samlingsbegrepp för alla typer av nedsättande, förödmjukande beteenden (ord, bilder och handlingar).*

*Trakasserier: upprepade obehagliga handlingar eller handlingar som leder till obehag och fortsätter trots att du visat att du inte gillar beteendet.*

**Sexuella trakasserier:** *trakasserier kopplat till sex och sexualitet.*

**Mobbing:** *En eller flera individer som systematiskt under en viss tid trakasserar en annan person fysiskt eller psykiskt.*

**Könsmobbing:** *upprepade nedsättande beteenden eller handlingar som grundar sig på den mobbades kön eller könsidentitet.*

En definition av mobbing är *upprepade handlingar som under en längre tid riktar sig mot en individ med syftet att skada eller sårta personen*, medan kränkningar kan beskrivas som *avsiktliga eller oavsiktliga handlingar som riktar sig mot en individ eller inte har något speciellt mål*. Kränkningar kopplade till sex och sexualitet är ofta förekommande som inslag i mobbing, men kan också handla om en jargong, en stämning, sätt att uttrycka sig, och tar sig olika uttryck i olika kamratkretsar, klasser eller skolor<sup>1</sup>. Till skillnaden från mobbing är ingen specifik person uttryckligen målet för kränkningen och det är just därför det kan vara svårt att greppa problemet. Ett sätt att åskådliggöra sexuella trakasserier och könsmobbing är att skriva in detta i skolans plan mot mobbing.

”Alla har rätt till liv och till personlig frihet, integritet och trygghet.”  
Finlands grundlag 11.6.1999/731 §7

---

1 s. 199 Sunnari, Kangasvuo & Heikkinen (2003)

Skällsord och negativa handlingar som kopplas till sexualitet och kön påverkar barn och ungas syn på kön, sex och sexualitet och kan därmed sätta hinder i ett tryggt identitetsskapande. Orden används ofta i situationer som inte är direkt kopplade till sex och sexualitet, men blir redskap för att skapa och upprätthålla en homofobisk, transfobisk och ojämsställd skola.

## Fobier

*Fobier som riktas mot enskilda eller grupper av människor kan kopplas till ett starkt personligt ogillande och tar sig ofta uttryck i kränkande kommentarer, handlingar som står i strid med tanken om jämställdhet och jämlikhet. Fobier är ibland så normaliserade i vårt språkbruk eller i våra handlingar att vi själva inte är medvetna om hur vi, direkt och indirekt, beter oss kränkande.*

**Transfobi** kan beskrivas som en känsla av stark motvilja, rädsla eller hat gentemot personer eller uttryck, som upplevs könsöverskridande.<sup>2</sup> Läs fler definitioner t.ex. om transpersoner i slutet av detta häfte.

**Homofobi** kan beskrivas som en känsla av stark motvilja, rädsla eller hat gentemot uttryck för homosexualitet och människor som är eller antas vara homosexuella. Homofobi kan vara internaliserad hos människor som själva är homo- eller bisexuella.<sup>3</sup>

## MÅLSÄTTNING OCH ANVÄNDNING

Med hjälp av de två första filmerna ("Våga berätta" och "Du kan hjälpa") på dvd:n. Så ingen blir ensam, vill vi uppmuntra till en dialog kring sexuella trakasserier och könsmobbing.



1. Vi vill öka kunskapen om vad sexuella trakasserier och könsmobbing är, hur det kan ta sig uttryck, vem som har rätten att definiera om det är en kränkning och vad vi kan göra för att stoppa denna typ av kränkningar.
2. Vi vill bredda de vuxnas möjligheter att ingripa, dra gränser och stöda elever i situationer som kanske inte uppfattas som mobbing, men som kan leda till mobbing.

---

2 s. 19 SETA

3 s. 21 SETA



Vi får inte låta sexualiserade ord och handlingar passera, med förklaringen att "barn och unga inte förstår", att "det är bara ett skämt" eller att "det är en del av att vara ung och utmana gränser", eftersom vi då förbiser det allvarliga som kränkningar av denna typ av beteende bidrar till.

3. Vi vill visa på att elever, beroende på om de uppfattas som flickor eller pojkar, kommer att möta olika typer av kränkningar kopplat till sexualitet och sexuell läggning. Det spelar alltså inte lika stor roll vem den som kränker är, som den som blir kränkt eftersom dessa kränkningar kopplas till (lokala) förväntningar på hur flickor och pojkar ska vara.

### **Några exempel ur FN:s deklaration om barnets rättigheter som kan kränkas vid sexuella trakasserier och könsmobbing:**

*Artikel 2. Barnets rättigheter gäller alla barn. Inget barn får diskrimineras på grund av barnets eller föräldrarnas egenskaper, åsikter eller ursprung.*

*Artikel 12. För att uttrycka sina åsikter har barnet rätt att söka, ta emot och sprida information och tankar, förutsatt att detta inte kränker andras rättigheter.*

*Artikel 16. Barnet har rätt till privatliv, hemfrid och brevhemlighet. Barnets heder eller anseende får inte kränkas.*

*Artikel 19. Barnet ska skyddas mot alla former av våld, försummelse och utnyttjande.*

*Artikel 34. Ett barn ska skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande.<sup>4</sup>*

---

<sup>4</sup> FN:s deklaration om barnets rättigheter. UNICEF

Temat sexuella trakasserier och könsmobbing kan upplevas som utmanande att diskutera enbart utgående från vårt tidigare material om mobbing. Därför erbjuder vi i detta material konkreta diskussionsformer eller övningar på hur du kan skapa variation eller hitta inspiration i dialogen med de unga och bygga egna lektionskoncept efter behov.

Det är vår uppgift som vuxna att visa på att det finns gränser och alla har sin subjektiva rätt att visa var de går, uttala sig om sina gränser och rätt att dra dem. Vi behöver dra gränser i skolmiljön för att hjälpa eleverna att själva dra sina gränser och utöva sin självbestämmanderätt<sup>5</sup>, när de upplever sig bli kränkta. När vi drar gränser hindrar vi att våldet och kränkningarna trappas upp och efterhand normaliseras. "Det är bara så" är en alltför vanlig kommentar från elever då vi frågar varför det finns så mycket kränkningar i skolan. Arbete med förebyggande av sexuella trakasserier och könsmobbing handlar om att synliggöra på vilket sätt kvinnor nedvärderas, hur olika uttryck för homofobi där speciellt pojkar drabbas tar sig uttryck, och även hur transfobi letar sig in i våra klassrum. Enbart tillsammans med eleverna kan vi utarbeta verktyg att bryta detta mönster.

### **Innan du håller lektionen:**

- fundera igenom dina *erfarenheter* (som iakttagare, utsatt eller förövare) av kränkningar som anspelar på sex och sexualitet. Dina egna erfarenheter eller frånvaro av erfarenheter kommer att färga ditt sätt att prata om detta tema. Hur kan du skapa ett respektfullt angreppssätt?
- utgå alltid ifrån att det finns minst en elev i klassen som kommer att ha jobbiga erfarenheter av denna typ av kränkningar. Reflektera över *på vilket sätt* kan du skapa *en trygg stämning i klassrummet*. På vilket sätt tar du itu med kränkningar i klassen/på rasten? Det är av största vikt att barn och unga inte upplever att kränkningar får passera då vuxna är näravande eller är ansvariga för diskussionen. På vilket sätt är du förberedd ifall en elev behöver extra stöd/kris hjälp eller liknande under lektionen eller efteråt?
- en del lärare upplever att det är svårt att leda diskussioner kring detta tema för den egna klassen, det kan upplevas som att det kommer för nära. Om du känner så, finns det någon möjlighet att du diskuterar *detta tema med en annan klass* (eller kanske tom i en annan skola) och att någon annan i utbyte diskuterar med din klass?

- *anteckna de ungas egna konkreta exempel* på utmaningar och konstruktiva förslag till förändringar i skolan för att skapa en skola fri från kränkningar<sup>6</sup>.

## Stödtjänster

*Du kan använda dig av Folkhälsans lista på stödtjänster på svenska i Finland. Lägg gärna in lokala aktörer eleverna kan vända sig till t.ex. kuratorn och hälsovårdarens kontaktuppgifter: [www.folkhalsan.fi/stod](http://www.folkhalsan.fi/stod)*

Vårt material har sin utgångspunkt i jämställdhetslagen. Delvis för att andra stadiet lyder under jämställdhetslagen och delvis för att ett det finns ett liknande lagförslag för den grundläggande utbildningen. Jämställdhetslagen definierar vad sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön (könsmobbing) är och kan används här som ett verktyg i arbetet.

## Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män (8.8.1986/609)

*”Sexuella trakasserier kan komma till uttryck åtminstone på följande sätt:*

- *sexuellt insinuerande gester eller miner*
- *slipprigheter, oanständiga skämt samt påpekanden eller frågor som gäller figuren, klädseln eller privatlivet*
- *pornografiskt material, brev eller telefonsamtal med sexuell underton*
- *fysisk beröring*
- *förslag eller krav på könsumgänge eller annat sexuellt umgänge*
- *våldtäkt eller försök till våldtäkt”*

---

<sup>6</sup> **Finlands grundlag 11.6.1999/731 §6** ”Barn skall bemötas som jämlika individer och de skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva.”

*"Trakasserier på grund av kön är ett ovälkommet uppträdande grundat på kön men som till sin natur inte är sexuellt. Detta kan komma till uttryck t.ex. på följande sätt:*

- nedsättande uppträdande i ord mot det motsatta könet*
- förnedrande beteende mot det motsatta könet*
- mobbning på arbetsplats eller i skola om mobbningen baserar sig på den mobbades kön."*<sup>7</sup>

Till skillnad från hur lagen ser på kön, enbart som två och motsatta (att det bara existerar flickor och pojkar), hänvisar vi till en vardag där elever (och lärare) har en bredd på hur de identifierar sig utgående från kön. Vi önskar att skolan ska vara en plats där det är möjligt att definiera sig utanför den traditionella uppdelningen kvinna och man, utan att möta kränkande behandling eller diskriminering. I fortsättningen kommer vi därför att hänvisa till trakasserier på grund av kön som könsmobbing och där inkludera mobbning som baserar sig på elevers könsidentitet eller könsuttryck. Det handlar om situationer där elever kränks för att de inte lever upp till de krav och förväntningar som omgivningen ställer på hur de får uttrycka sitt kön eller sin könsidentitet. T.ex. pojkar utsätts i större grad för kränkningar om de uppfattas som feminina än tvärtom.

**Tips!** Bekanta dig med könsfakta från Setas broschyr *Mångfald* ryms i skolan. Broschyren kan beställas gratis från Seta eller laddas ned från [www.seta.fi](http://www.seta.fi) Ett utdrag med de vanligaste begreppen hittas längst bak i vårt material.

Vi vill att du ska veta att du gör ett otroligt viktigt arbete då du jobbar med dessa frågor. Våra erfarenheter i arbete med barn och unga är att det inte finns ett utrymme att diskutera dessa kränkningar trots att det är något de måste förhålla sig till dagligen.

# UPPVARMNINGSÖVNING

## Övningen Heta stolen

Möblera om i klassen så att eleverna sitter i en ring, eller så gör du övningen med vanlig klassrumsplacering. Heta stolen är en övning där du läser påståenden och eleverna ställer sig upp och byter plats med varandra om de *inte* håller med och sitter kvar på sin plats om de håller med. Du kan göra en testövning för att kontrollera att alla förstår t.ex. "jag tycker mer om salmiak än choklad". Du kan också efter varje påstående förtydliga genom att säga: "sitt kvar om du håller med och stig upp om du inte håller med".



Följande påståenden kan användas som inspiration. När du skapar egna påståenden anpassade till din grupp är det viktigt att komma ihåg att påståenden ska vara värdeneutrala. De får i sig inte kränka eller nämna en viss grupp människor. Vi har dessutom lagt in förslag på extra frågor att ställa till eleverna efter att de tagit ställning.

Det är viktigt att bli respekterad i en klass/grupp.

- Vad betyder respekt konkret? Hur visar du respekt?
- På vilket sätt kan vi kräva respekt av klasskompisar?

Att respektera någon och att vara rädd för någon är samma sak.

- Vad är det som gör att man kan vara rädd för någon i skolan?
- Vad kan man göra för att elever inte ska känna sig rädda i skolan?

Att ofta höra hora, bitch, böj, homo som skällsord kan leda till att man får dåligt självförtroende.

- Används dessa ord ofta i skolan? Varför?
- Vad kan vi göra för att stoppa användningen av dessa skällsord?



## Homo/bög/gay som skällsord

Ordet homo/bög kan ha olika betydelser för olika personer: öppet homosexuella, skåphomosexuella, personer som är osäkra på sin sexuella läggning, personer som är heterosexuella men vars sexuella läggning ofta blir ifrågasatt, personer vars vänner eller familjemedlemmar är homo osv. Att säga att homo/bög/gay bara är ett skämt kompisar emellan betyder att man inte tar ansvar för den homofoba stämning som man genom detta sprider.

Om man blir illa behandlad så kan det vara svårt att berätta om det för någon.

- Varför kan det vara svårt? Vad beror det på?

Det är lätt att vara sig själv i skolan.

- Är det enkelt för alla? Vilka har det lättare? Varför är det så? Vem är det som bestämmer?
- Vad är det som gör det svårt?

## Vad är respekt?

Lista på tavlan tillsammans med eleverna hur respekt kan ta sig uttryck dvs. hur man kan visa respekt för varandra och vad man själv önskar av andra för att känna sig respekterade. Godkänn inte förklaringar som innehåller "inte" t.ex. Att inte slå någon, utan de måste vara aktiva sätt att visa respekt. Denna lista är praktisk att hänvisa tillbaka till om någon eller fler elever i klassen inte visar respekt för dig eller någon av de andra eleverna under kommande lektion.

## KÖNSMOBBNING

Mobbning som baserar sig på den mobbades kön eller könsidentitet har sin grund i stereotypa uppfattningar om kön: hur kön ska uttryckas och betydelser av olika könsuttryck. Förbered dig genom att bekanta dig med materialet om könsfakta i slutet på detta häfte.

Vi väljer att tolka könsmobbing på ett bredare sätt än definitionen i nuvarande lagstiftning. Det innebär att vi ser könsmobbing inte bara som något som sker mellan gruppen flickor och gruppen pojkar, utan också något som händer inom gruppen flickor och inom gruppen pojkar. Könsmobbingssituationer handlar t.ex. om att en elev stiger utanför de könsramar eller könsnormer som finns i den aktuella skolan eller klassen och blir mobbad för detta.

## Könsnormer

Ett sätt att ta tag i olika typer av kränkningar är att synliggöra och diskutera de könsnormer som hittas i skolan.

### Vad är normer?

*"Normer bygger på idén om normalitet och avvikelse och därmed skapar normer hierarkier där somliga ges eller tar sig rätten att benämna, betrakta och behandla andra avvikande och möjliga att ifrågasätta. Om vi verkligen vill komma åt kränkande är det i normerna som vi bör börja."<sup>8</sup>*

Varje skola, klass och grupp skapar egna oskrivna normer och regler som leder till uppfattningar om "normalt" och "onormalt". Vi märker oftast av normerna först då vi bryter mot dem t.ex. genom att ha "fel" kläder, ha "fel" åsikt, sätta oss på "fel" plats eller ha "fel" intresse. Detta gäller även normer om kön t.ex. flickor kan i högre grad gå hand i hand utan att det sexualiseras jämfört med pojkar. Genom att granska normer kan man därmed upptäcka vad det är som möjliggör kränkningar som könsmobbing.

### Hur kan könsmobbing se ut?

1. Presentera könsmobbing t.ex. med tankstreck (på tavla, smartboard eller OH).
  - På vilket sätt kan man vara taskig eller mobba någon pga. kön eller könsuttryck: finns det några speciella ord som används i vår skola?
2. Anpassa ord och uttryck från lagtexten (se faktaruta nedan) till elevernas nivå eller förklara orden efterhand.

---

<sup>8</sup> Martinsson & Reimers 2008

3. Diskutera med eleverna om vad könsmobbning kan vara eller vilka kränkande handlingar i vardagen som kunde kategoriseras som könsmobbning.
- Upplever ni att det finns en öppen stämning i skolan där alla typer av sätt att vara och se på kön och könsidentitet är ok?

<b>Skriv på tavlan</b>	<b>Fråga eleverna: komplettera enbart med dessa exempel vid behov.</b>
<b>Nedsättande ord</b>	T.ex. Några pojkar brukar sitta och ge betyg på flickorna som går förbi och ropa ut det högt. Flickorna protesterar alltid då de ska vara i arbetspar med någon pojke med att pojkarna är så omogna. Transfötb klotter på skoltoaletten.
<b>Förnedrande beteende</b>	T.ex. Två flickor i klassen grimaserar eller himlar med ögonen då någon pojke svarar på lektionerna. Det finns en jargong i klass 7E att pojkarna alltid bråkar med flickorna just innan lektionen börjar genom att stjäla deras mobiltelefoner eller kasta lappar med lim i deras hår.
<b>Mobbning som baserar sig på den mobbadas kön</b>	T.ex. En pojke på åk 9 får ofta höra kommentarer om sin stil som uppfattas som "flickig" och inte ok, vilket leder till att en pojke på åk 7 upplever stämningen i skolan som mycket jobbig och har ständigt magont.

### **Visa filmen "Våga berätta"**

Be eleverna att under filmen fundera över om detta är en könsmobbningssituation. De kan diskutera i par, större grupper eller så kan det ske som en öppen diskussion i klassen.

Exempel på frågor till diskussionen:

- Skulle detta kunna hända i vår skola?
- Var detta en könsmobbningssituation? På vilket sätt hade detta med begränsande könsnormer att göra?
- Skulle något förändras i situationen om vi bytte kön på personerna?

- Förekommer det att man mobbas för sina kläder, intressen, gester osv? Eller finns det en stämning som gör att man vet vad som är ok och vad som inte är ok?



## Flicknormer

Diskutera tillsammans kring flicknormer i er skola. För att undvika kränkningar ska diskussionerna gärna ske i könsblandade grupper för att undvika vi – de tänket. Som vuxen har du en uppgift att poängtera mångfalden bland människor.

Vad är det värsta ordet man kan säga till en flicka?

Vad berättar orden om hur flickor ska vara? De flesta skällsord om flickor och kvinnlighet berör attraktivitet eller sexuell aktivitet t.ex. ordet hora, som begränsar flickors möjligheter att vara fria i sin sexualitet.

Vilka effekter har det för flickor, vad är det som flickor måste tänka på? En flicka som har många förhållanden/pussas mycket/flirtar kan bli kallad hora, medan en kille snarare får status i gruppen. Varför blir det så?

Gå vidare till: **HUR SKAPAR VI FÖRÄNDRING TILLSAMMANS?** eller gör följande övning.

## Övningen Fyra hörn

Eleverna får en fråga och fyra alternativa svar. Varje svar ges ett hörn i klassrummet och eleverna väljer det som motsvarar deras reaktion och ställer sig där. Uppmana dem att diskutera några minuter i sitt eget hörn om varför de ställer sig just där.

**Fråga:** Om du skulle vara tjejen i filmen och liknande saker har hänt flera gånger, hur skulle du reagera?

1. Försöker att inte bry mig
2. Säger ifrån på rasten till de som skickade sms: et
3. Pratar med någon jag litar på
4. Någonting annat

Gå sedan igenom elevernas åsikter från varje hörn och ställ följdfrågor till grupperna, inled allmänt t.ex. med: Hur tänkte ni? Var ni alla av samma åsikt eller?

### Hörn 1

- Hur gör du då? Finns det en gräns för hur mycket man klarar av att höra? Vad gör man då? (hänvisa till att det var många som svarade på heta stolen övningen att man får dålig självkänsla av att höra skällsord dvs. detta kanske fungerar för ett tag men att det finns en gräns).

### Hörn 2

- På vilka sätt säger du ifrån? Tycker du att det brukar fungera? Har ni några bra exempel på vad man kan säga som känns bra? Vad är ett lyckat "säga ifrån"? Vad händer?

### Hörn 3

- Vem kan det vara? Är det alltid samma eller beror det av situationen? Vad gör skillnad på situationer? Hur brukar människor reagera? Hur vill du att den andra ska reagera? Hur brukar du reagera?

## Skvallra/tjallare

*Vem är det som vi skyddar/vem har att vinna på att inte berätta om mobbning? Vill vi stöda mobbare? Vad är det för typ av skola som vi skapar om vi inte får försvara oss själva och andra? Att skvallra handlar ju egentligen om att försvara sin och andras rättigheter.*

Som vuxen har du en uppgift att visa på att alla alternativ är ok och alla är olika då det kommer till att försvara sig. Men också att poängtera att det är viktigt att könsmobbing kommer till vuxnas kännedom, eftersom det är de som har verktyg och ansvar för en mer omfattande förändring.

# SEXUELLA TRAKASSERIER

## Hur kan sexuella trakasserier se ut?

1. Presentera sexuella trakasserier t.ex. med tankstreck (på tavla, smart-board eller OH)
  - Vad betyder "trakasserier"? Lägg sedan till "sexuella" och fråga vad det kan betyda.
2. Anpassa ord och uttryck från lagtexten (se faktaruta nedan) till elevernas nivå eller förklara orden efterhand.
3. Diskutera med eleverna om vad sexuella trakasserier kan vara eller vilka kränkande handlingar i vardagen som kunde kategoriseras som sexuella trakasserier. Det är meningen att eleverna själva ska ge exempel på varje uttryck för sexuella trakasserier.
  - Upplever ni att det finns öppen stämning i skolan där alla typ av sätt att vara och se på kön och könsidentitet är ok?
  - Hur ser trakasserier ut? Var händer de? Vem riktas det mot? Vilken typ av fysisk beröring är mest förekommande? Vad skulle kunna vara försök till våldtäkt?

### Beskrivning av lagen<sup>9</sup> med exempel från skolmiljö:

(Obs! Våra exempel är underlag för diskussion inte nödvändigtvis lagmässigt förenliga med definitionerna.)

- gester eller miner som kan kopplas till sex och sexualitet (t.ex. sexualiserat slickande i luften),
- skämt, påpekanden eller frågor som gäller figuren, klädseln eller privatlivet (t.ex. kommentarer om urringning eller sexlivet),
- material (t.ex. mms eller klotter på toaletten),
- fysisk beröring (t.ex. att dra i bh:ns band eller kalsonger, att smeka utan lov eller att tafsa),
- förslag eller krav sex (t.ex. fräcka frågor om sex),
- våldtäkt eller försök till våldtäkt (t.ex. att trycka in någon på toaletten eller fysiskt hålla fast på ett sexuellt sätt och verbalt hota om sex).

---

9 s. 19 ur Jämställdhetslagen 2005 (2005)

Be eleverna sitta gruppvis och diskutera listan:

1. Hur vanligt är/ofta förekommer detta i vår skola?
2. Vad förekommer mest?
3. Är det möjligt att säga ifrån även till kompisar om de sexuellt trakasserar en?

Nämnd vid lämpligt tillfälle att "sexuellt intresse övergår i trakasserier om det upprepas om den som blivit föremål för trakasserier ger uttryck för att dessa upplevs som kränkande eller motbjudande."<sup>10</sup>

## Övningen Heta stolen

Be eleverna att ställa sig upp (och byta platser med varandra) om de håller med i påståendet och sitta kvar om de inte håller med. Läs följande påståenden och ställ tilläggsfrågorna till de som ställt sig upp/satt kvar så att de ges möjlighet att motivera sin ståndpunkt.

1. Det finns en skillnad om det är någon man känner än om det är någon man inte känner som sexuellt trakasserar en.
  - På vilket sätt är det skillnad? Inte skillnad?
2. Det är mer obehagligt om det är en pojke som trakasserar än om det är en flicka.
  - På vilket sätt spelar kön roll eller inte roll? Varför ser vi kön och inte individ?
3. Det är alltid lätt att säga ifrån (oberoende av person och handling).
  - Hur kunde man göra det lättare att säga ifrån?
4. Det är enkelt att fråga hjälp eller stöd om man blir sexuellt trakasserad.
  - Finns det tillfällen när man inte vill ha hjälp? Spelar det någon roll vem det är eller vad det är då det kommer till hjälp?

---

10 s. 19 ur Jämställdhetslagen 2005 (2005)

## Visa filmen "Du kan hjälpa"

Be eleverna fundera på hur detta har med sexuella trakasserier att göra och vad vi som ser det kan göra.

Allmän diskussion om hur eleverna uppfattade filmen.

Ställ öppna frågor, t.ex.

- Kunde detta hända i vår skola?
- Varför tror ni att paret som står i bakgrunden inte gör något?
- Vad händer om vi byter kön på killen som blir utsatt i filmen, eller de som kränker honom? Skulle det vara realistiskt?



### Pojknormer

Diskutera tillsammans kring pojknormer i er skola. För att undvika att diskussionerna blir kränkande är det viktigt att utgå från mogenheten klassen och det kan finnas behov att repetera eller hänvisa tillbaka till diskussionen om respekt. Diskussionerna ska gärna ske i könsblandade grupper för att undvika vi–de tänket.

- Vad är det värsta man kan säga om man vill förnedra en pojke?
- Varför används homo och bög som skällsord, men inte lesbisk om tjejer?

Poängtera att ordet homo inte är ett skällsord utan beskriver en sexuell läggning. Homofobiska uttalanden blottlägger istället normer kring manlighet.

- Vad berättar orden om hur pojkar ska vara?

Om homo eller bög används som skällsord begränsar det pojkars möjlighet till närhet.

- Vad måste pojkar tänka på, dvs. vilka följder har homofobiska uttalanden? Pojkar kan kanske t.ex. inte sitta i varandras famn, hålla varandra i handen eller sova under samma täcke, vilket flickor kan utan att höra skällsord om att de är lesbiska.
- Varför blir det så?
- Vem är det som bestämmer reglerna för pojkarna? (Reglerna är inte likadana i alla skolor, det vet de som bytt skola.)

Gå vidare till: **HUR SKAPAR VI FÖRÄNDRING TILLSAMMANS?** eller gör följande övning.



## Övningen Fyra hörn

Eleverna får en fråga och fyra alternativa svar. Varje svar ges ett hörn i klassrummet och eleverna väljer det som motsvarar deras reaktion och ställer sig där. Uppmana dem att diskutera några minuter i sitt eget hörn om varför de ställer sig just där.

Ett skällsord riktas mot en av mina klasskompisar som jag säger hej till, men egentligen inte umgås med. Vad gör jag?



1. Jag funderar på om jag borde göra något, men gör ingenting.
2. Jag säger åt personen som säger skällsordet.
3. Jag ger mitt stöd efteråt genom att säga att jag tyckte det var orätt att använda skällsordet mot den.
4. Jag gör på ett annat sätt.

Låt eleverna återigen diskutera först i mindre grupper i de hörn de står i och gå sedan igenom gruppernas tankar och varför de valde att ställa sig i just det hörnet.

Var tydlig med att alla måste få göra på sitt sätt och det finns inga fel sätt så länge man inte kränker någon.

### Om extra tid finns:

Be eleverna jobba i smågrupper eller med rollspel om hur dessa olika beskrivningar kan ta sig uttryck i skolmiljön. Eleverna kan t.ex. uppmanas återberätta konkreta situationer från de olika punkterna som repliker, ett kort rollspel eller genom berättelser om något de varit med om, hört om eller själva sett.

## SAMMANFATTNING

Detta är ett stöd till sammanfattningen, där du hänvisar till det som är aktuellt i er skola/klass.

Det finns olika villkor och regler för hur man får vara pojke och flicka, men också olika villkor för flickor och pojkar om man vill ställa sig utanför eller emellan kategorin flicka eller pojke. Den olika behandlingen av flickor och pojkar blir en del av ojämställdheten i skolan. Det finns också olika regler för vilken sexualitet som är ok, hur den ska se ut och för vem. Detta är en del av ojämlikheten i vår skola. Alla ska ha rätt att vara flicka, pojke eller slippa kategorisera sig om den vill, på samma sätt som sexuell läggning inte ska vara något som är begränsat utan även där är tolkningen och definitionen fri.

Poängtera att det är upp till var och en av eleverna att förändra detta. Det behöver inte vara på det sätt som det nu är i skolan, där det dagligen förekommer kränkningar kopplat till kön och sexualitet. Alla vi i skolan är med och bestämmer att så här ska det vara genom att som i filmerna använda ordet homo som skämt eller skällsord, genom att kommentera andras kläder eller på andra sätt skapa och upprätthålla regler för vad man får eller inte får göra. Hänvisa gärna till något mer konkret som eleverna kan greppa t.ex. på samma sätt som vi kunde besluta att finska mark inte längre ska



finnas utan euro ska vara betalmedlet, kan vi tillsammans bestämma att det ska vara möjligt att vara sig själv på många olika sätt. Poängen är att för eleverna visa hur de själva är en del av lösningen. Att vi alla har möjlighet att skapa en skola där alla trivs, som är fri från kränkningar och där alla kan bestämma själva hur de vill vara som människor.

## HUR SKAPAR VI FÖRÄNDRING TILLSAMMANS?

Diskutera parvis. Ge eleverna en fråga i taget och be dem anteckna sina diskussioner (5 minuter/fråga).

1. På vilket sätt är du själv med och bidrar till ett dåligt klimat i skolan?
2. Hur kan man göra annorlunda, så att vi ska kunna få vara på många olika sätt?
3. Hur kunde vi tillsammans arbeta för att bredda normen att vara flicka eller pojke?

Be eleverna presentera sina tankar (t.ex. i form av ett rollspel, en kroppsstaty där de visualiserar något de diskuterat eller genom att skriva en påbudsregel för skolan).

Låt sedan eleverna diskutera tillsammans, ställ eventuella extra frågor i den allmänna diskussionen. Syftet är att hitta möjliga metoder till förändring på vardaglig basis

- Hur kan vi göra i dessa situationer?
- Vem kan man prata med?
- Vem kan hjälpa och hur?
- Vad är det som hindrar en att handla?
- Kan vi få bort hinder?

Skriv upp alla konstruktiva förslag på tavlan (dvs. inte de som uppmanar till våld och ytterligare kränkningar).

*Kom ihåg att tydligt informera om hur skolan arbetar mot sexuella trakasserier och könsmobbing, vem man kan vända sig till om man vill prata mer om temat, om man är orolig för någon vän eller liknande.*

## **Oavslutade meningar**

Avsluta genom att läsa högt de avslutade meningarna och be varje elev fylla i med egna ord slutet. Om en elev inte kommer på vad den ska svara kan du ge en ny mening eller hoppa över den eleven och återkomma till eleven på slutet med en ny mening.

Jag blir glad då någon ...

Jag känner mig stark när ...

Rättvisa är när ...

Jag är värdefull för att ...

Jag vill att de andra eleverna ska se väneleverna/tutorerna som ...

En kompis bästa egenskap skulle kunna vara ...

Respekt är viktigt för att ...

Konflikter kan lösas med ...  
Som vän är jag ...  
Om jag fick bestämma ...  
Jag är stolt för ...  
Mod är ...  
När jag vill bli på gott humör brukar jag ...  
Jag är bra på ...  
Ansvar är att ...  
Jag som vänelev/tutor kan ...  
Vänner är viktiga för att ...  
Alla kan göra någon annan glad genom att ...  
Jag tycker om när ...  
Tillit är ...  
För att få respekt tycker jag man ska ...

I jämställdhetslagen kan man läsa: "En arbetsgivares, läroanstalts eller intresseorganisations försummelse att förhindra trakasserier som riktar sig mot en arbetstagar, elev eller medlem skall också anses vara diskriminering."

Vi hoppas att detta material kan stöda dig i arbetet mot sexuella trakasserier, könsmobbing och diskriminering.

Bidra gärna med dina tankar hur vi kan utveckla materialet till [malin.gustavsson@folkhalsan.fi](mailto:malin.gustavsson@folkhalsan.fi)

## Könsfakta från Setas broschyr *Mångfald ryms i skolan*<sup>11</sup>

**Cisperson** är en person som inte är transperson eller interkönad, t.ex. en kvinna som vid födseln definierades som flicka och som har en kvinnlig könsidentitet.

**Interkönslighet** (Intersexualism) är ett samlingsbegrepp för tillstånd, där en persons medfödda fysiska könsbestämmande egenskaper inte är entydigt kvinnliga eller manliga. Interkönslighet upptäcks i de flesta fall vid födseln. I Sverige används vanligen begreppet intersexuell, vilket inte bör missförstås som syftande på sexuell läggning.

**Könsidentitet** är en människas egen förståelse och upplevelse av sin könstillhörighet.

**Könskorrigering** syftar till att korrigera könsspecifika egenskaper hos en individ, så att de bättre motsvarar den egna könsidentiteten. Könskorrigerande åtgärder kan vara t.ex. hormonbehandlingar, kirurgiska ingrepp, samt ändrad juridisk könstillhörighet.

**Könsuttryck** är hur en individ uttrycker sitt kön. Det omfattar alla handlingar och allt beteende genom vilka man uttrycker sig som varande man eller kvinna eller något annat (uppförande, klädsel, frisyr osv.) men också hur kroppen ser ut. En individs könsuttryck kan därför vara mångsidigt eller uppfattas motsägelsefullt.

**Transgenderism** handlar om könsidentitet. Transgender är en person som lever på gränsen mellan eller utanför det manliga och kvinnliga. Hen kan uppfatta sig könlös (nongender), som både kvinna och man samtidigt (bigender) eller representera ett kön mellan kvinnlighet och manlighet (intergender) eller helt utanför den bipolära förståelsen av kön. En del transgenders behöver könskorrigerande vård.

**Transkönslighet** (transsexualism) handlar om könsidentitet. En transkönad person upplever sig inte tillhöra det kön hon eller han definierades som vid födseln och uppfostrades till som barn. Många transkönade genomgår könskorrigering. I Sverige används vanligen begreppet transsexuell, vilket inte bör missförstås som syftande på sexuell läggning.

**Transperson** är ett paraplybegrepp som omfattar transvestiter, transkönade och transgenders. En transpersons könsidentitet och/eller könsuttryck skiljer sig från förväntningarna på det kön hen definierades tillhöra vid födseln.

**Transvestism** handlar om könsuttryck. En transvestit känner sig som man, men vill emellanåt leva sig in i en kvinnlig roll. Det finns också transvestitkvinnor, som vill leva sig in i en mansroll och bemötas som män. Transvestism är inte detsamma som transvestisk fetischism, vilket betyder förmågan att uppleva sexuell tillfredsställelse genom könsöverskridande klädsel.



## Källor

Aaltonen, Sanna (2007). Tytöt, pojat ja sukupuoli häirintä. Helsingfors: Yliopistopaino.

Jämställdhetslagen (2005). Jämställdhetsbroschyrer 2005:2. Social- och hälsovårdsministeriet. Helsingfors.

SETA. Mångfald ryms i skolan. Tips för hbt-sensitiv undervisning.

Martinsson, L. & Reimers, E. (red.) (2008). Skola i normer. Malmö: Gleerups.

Peltonen, Heidi & Kannas, Lasse (red.) (2006). Hälsokunskap. En första hjälp för undervisning i hälsokunskap. Utbildningsstyrelsen.

Sunnari, Vapu & Kangasvuo, Jenny & Heikkinen, Mervi (2003). Gendered and sexualised violence in educational Environments. Uleåborgs universitet tryckeri.

**Text:** Malin Gustavsson, ansvarig för Jämställdhet och hälsa på Folkhälsan.

Folkhälsans koordinator för mobbningsförebyggande arbete Tove Ajalin och ansvariga för sexuell hälsa Suss Åhman har bidragit med sakkunskap.

**Layout:** ADD

**Tryck:** 2012

**Tack till:** Koordinator för ungdomsarbete Anders Huldén (Seta), hälsovårdare Soile Helenius (Sompion koulu), elever och lärare vid Högstadieskolan Svenska normallyceum, speciallärarna Alessandro Giardi och Margareta Öhman-Rintamäki (Åshöjdens skola), Folkhälsans föreläsarteam kring "Kärlek börjar inte med bråk" samt alla elever som teamet mött genom åren.

VÅGA BERÄTTA (1:28)

DU KAN HJÄLPA (1:34)

I detta häfte finns fakta om och förslag på metoder och övningar som vi kan använda för att diskutera sexuella trakasserier och könsmobbing i skolan.

Materialet kan med fördel användas tillsammans med två av filmerna på dvd:n.

Filmerna har i första hand gjorts för att ses av elever i årskurserna 5–9, men filmerna kan tillsammans med det här diskussionsmaterialet också användas för studerande inom andra stadiet.

Mannerheims Barnskyddsförbund och Folkhälsan har producerat filmerna som stöd för det mobbningsförebyggande arbetet i skolan. Detta tilläggs-material är producerat av Folkhälsans förbund.

